

Most akkor melyik sebességben vagyunk? – kérdezi a megszeppent tanulóvezető az oktatóját. Feljebb kellene kapcsolni! – válaszol a lábait feszesen a pedálokon tartó oktató a tanulóknak, a biztonsági övvel magát jó szorosra kötve az anyósülésen. Valami hasonló érzése lehet az európai uniós átalakítási törekvéseket és a magyar gazdaság sebességváltási esélyeivel kapcsolatos híreket figyelő újságolvasónak is. A kíváncstos sebességeket illetően, az erős bizonytalanságérzeten túl, a helyzet semmiképpen nem nyilvánvaló, sem az esélyek, sem pedig a várható előnyök és hátrányok megítélését illetően, és úgy tűnhet, mint ha a szakértőink – az „oktatók” –, akiktől viszonylag egyértelmű iránymutatást várunk, mást és mást javasolnának.

A többsebességű Európa (multi-speed Europe) mint kifejezés ugyan viszonylag régóta kering a sajtóban, a félhivatalos brüsszeli hír- és kommentáráradatban állandóan jelen van, de a némi tudományos igénnyel fellépő megfigyelőnek magával a kifejezéssel is több problémája adódhat. Noha nagyjából értjük, miről van szó: vagyis lesz, aki gyorsabban, és olyan is, aki csak lassabban haladhat majd az újjászerveződő Európában (lásd Mellár Tamás *Aki kimarad, az lemarad* című írását, *ÉS*, 2017/36., szept. 8.). Ám az, hogy maga a többsebességű haladás egyáltalán miért alakulhat ki, vagy inkább milyen ismert folyamatok, szereplők és törvényszerűségek azonosíthatók ebben a kritikus helyzetben, bizonyosan nem látszik tisztán. De az sem látható még, milyen konkrét döntések és választási lehetőségek nyomán alakulhat ki a több sebesség és benne a lassúbb haladás veszélye, utóbbi – szögezzük le – nem csak az euróválasztás függvénye. Különösen nem vált nyilvánvalóvá, hogy az egész – tervezett – átalakulás elkerülhetetlen lenne. A kialakult helyzet aligha csak az események „mellékszálának” bonyodalma, lehet, hogy maga a sebességfokozatokra vonatkozó hasonlat is biceg.

Az új helyzetet jelenleg jellemző kiindulópont – nagyjából – a következő:

Ez év szeptember 17-én Jean-Claude Juncker, az Európai Bizottság elnöke az unió helyzetéről szóló beszédében (State of the Union Address) a következőköt mondta: *„Ha azt akarjuk, hogy az euró inkább egyesítse, mint megossza kontinensünket, akkor az eurónak többnek kell lennie, mint csak néhány kiválasztott ország pénze. Az eurót az egész Európai Unió valutájának szánták. [The euro was meant to be the single currency of the European Union as a whole.] Két tagállam kivételével minden országnak joga és vállalt kötelezettsége az eurózónához való csatlakozás akkor, ha a feltételeket teljesíti. Azoknak a tagországoknak, amelyek csatlakozni kívánnak az eurózónához, rendelkezniük kell a csatlakozás képességével. Ezért javasoltam egy olyan, az eurócsatlakozást támogató eszköz (euro accession instrument, M. I.) felállítását, amely technikai, sőt pénzügyi segítséget kínál.”* De azért, a korábbi irányvonal lényegének megerősítéseként, némi ironiával ugyanebben a beszédében azt is mondta Juncker: *„Nem az én ötletem, hogy a tagállamok most begaloppozzanak az eurózónába. Mindenki-nek teljesíteni kell a belépési követelményeket. Ez nem változott. De egy, az eurócsatlakozást elősegítő eszköz mindenkinek segíteni fog, aki be szeretne lépni”* (saját ford.).

Ez tehát az igazán új fejlemény, amely azonnal izgalomba hozta a sajtót és a higgadtabb megfigyelőket is, azt sejtetve, hogy valamilyen ellenállhatatlan, a csatlakozást gyorsító ajánlat érkezik majd a nem eurózónatagok számára. Valóban, meg fog jelenni egy ilyen sor az EU költségvetésében, ám annak nagyságrendje és a jövőbeli jogosultság feltételei még nem látszanak. E tárgyban is tehát jobb az óvatosság. Nem ez a tétel fogja jelenteni az átütő erőt egy esetleges – immáron pontos dátummal is megjelenő – magyar csatlakozási szándék kinyilvánításához. A segítő szándék olyan brüsszeli „ajándéknak” sem tekinthető, amely hirtelen leszállítja majd az elmúlt három évben egyébként kellő mértékkel (ti. a meglévő és az elvárt 60 százalékos maastrichti küszöb közötti különbséget évi 1/20-dal) lefelé araszoló, és a távolabbi jövőben, a Paks-2 hitelköltelezettségek adósságszolgálatának megjelenése miatt már

Kopasz Tamás munkája

MAGAS ISTVÁN:

Sebességek

sokkal nehezebben lefelé tornázható magyar államadósság/GDP szinteket. A legutóbbi, október 20-i EUCsúcson a napirenden lévő egyik monumentális európai uniós ügyben sem született érdemi elmozdulás a korábbi pozíciókhoz képest, nem-hogy fordulat, vagy netán áttörés következett volna be, legfeljebb csak „oldalazás”, és a jellemző, domináns tagállami stratégia az „időt/életet nyerni” álláspont volt, így sem a Brexit belátható anyagi következményei, sem a Törökországgal kialakítandó új viszonyrendszer, de a bevándorlás esetleg új elvi és pénzügyi alapokon nyugvó kezelése sem tudott érdemben frissülni. A nagy döntések ismét későbbre tolódtak. Ám a mostani semleges – és valljuk be, némiképp kiábrándító – fejlemények miatt nem lesz kevésbé fontos annak a nehéz kérdésnek a megítélése, hogy vajon Magyarországának milyen lehetőségek kínálkoznak majd az újonnan kialakítandó európai építményekben, hogy mennyire és főleg miért lehet jobb a fejletthez, a gazdagabbhoz, a Nyugathoz tartozni, mindenki – netán érzelmi vagy egyéb ideológiai alapon – döntse el maga. A dolog érzelmi-ideológiai töltetét ugyanis kár volna tagadni. Ugyanakkor, a társadalomtudományok, kiemelten a közgazdaságtudomány nemzetközi és fejlődés-gazdaságtani eredményei bőven adnak municiót ahhoz az érveléshez, hogy ha már választani lehet, akkor talán mégis jobb a centrumhoz, a fejlettebb zónához tartozni, mint a periférián remélni a jobb sorsot és vele a felzárkózást (bikkfanyelven azt a fránya konvergenciát). A történeti tapasztalatok szerint a fejlettség közelsége több lehetőséget is szűl, és gyorsabban kínálja az alkalmakat a cselekvésre. Talán megkockáztatható a tudomány embere számára is – a nemzetközi statisztikák nélkülözhetetlen fontosságát nem tagadva – az az állítás, hogy az emberek egyáltalában nem az imponáló statisztikák (mondjuk, a gazdasági növekedés mértéke, a vásárlóerő-paritáson mért egy főre jutó gyarapodás lélegzetelállító sebessége és a kiugró K+F dinamika) miatt kelnek vándorútra, hanem egyszerűen azért, mert egy fejlettebb-

nek ítélt vidéken talán tényleg több lehetőséget sejtenek. Egy fejlettebb környezetben ugyanis valóban jobb/nagyobb annak az esélye, ismétlem, az esélye(!), hogy egy napon – a képességek, szorgalmak, valamint némi állami és persze égi gondviselést is jelentő tényezők együttes hatására – jóval közelebb kerülünk a vágyott fejlettségi szinthez. Az emberek többsége számára a boldogulás nagyjából mindenhol azt jelenti, hogy a munkájukból mennyi alapkomfortot, iskolát és betegség, baleset, családi balszerencsék esetén pedig mennyi gondviselést tudnak elérni/vásárolni. Ha tudjuk, ez az alapelérhetőség mit jelent, tehát az átlagfizetés megevehető komfortban és szociális ellátásban mennyit ér, nos, akkor többnyire már azt is meg tudjuk mondani, hogy vajon mennyire fejlett vidéken járunk, legalábbis ahhoz képest, ahonnan jövőnk... De a kikötőből, a vasútállomásról vagy a reptérről kilépve, rövid pillantásokkal szemlélve a környezetet, az utcán a gépkocsiforgalmat, az emberek öltözködését, a metakommunikációs jeleiket, a türelmet és udvariasságot az idegenekkel szemben, akkor azt is hamar el tudjuk dönteni, hogy az otthoni viszonyokhoz képest egy fejlettebb, „jólétibb” államban próbálunk-e szerencsét. Tehát beszélhetünk a fejlettség látható és érthetően vonzó jegyeiről is. A fejlettség látszik!

A fejlettség-elmaradottság-felzárkózás kérdéskör kimerítő tudományos igényű tárgyalása azonnal szétfeszítené e cikk kereteit, ezért muszáj egyszerűsíteni és rövidíteni, hogy talán mégis jobban megérthessük, miért a belső és nem a külső körön jobbak az esélyek a felzárkózásra. Ebben fontos szerep jut a közös európai pénznek, de meg kell említeni az elérhető bérfelzárkózás kilátásait, és szólni kell a felzárkózás megbecsülhető időigényéről. Kezdjük a nehezebbel, az euróval!

*

Az euró ugyan tökéletlen, de szeret-hető, sőt szeretendő is, ahogy azt Palánkai Tibor akadémikus, az EU-integráció elismert nemzetközi rangú, Széchenyi-díjas kutatója is hangsúlyozta e lap hasábjain (*Kell-e nekünk az euró?*, *ÉS*, 2017/39., szept. 29.). A tökéletlenség kifejtése tekervényes technikái magyarázatokat igényel-ne. Ezért mellőzzük, és csak azt emel-

jük ki, hogy a tökéletlenségek ellenére az USA-dollár után az euró a világ második legfontosabb tartalékdevizája a devizamegatakarításokban, az értékmegőrző funkcióban a magyar lakosság körében is az élen áll, továbbá az MNB és ÁKK is euróban vezeti a devizaforgalom könyvelését. Az euró iránti bizodalom a 2010 és 2014 közötti eurózóna-válság dacára sem csappant meg. Sőt, a Brexit-fenyegetettség hatására még erősödött is az elmúlt fél évben. A pénzcseré és a zónához való csatlakozás következményei kifejezetten nehéz közgazdasági kérdéseket vetnek fel, amelyeket rendre tisztázni kell. Jőmagam azokhoz csatlakozom, akik e kérdésben úgy vélekednek, hogy önmagában a pénzcseré biztos nem tenne csodát. Lehet euróval és euró nélkül is komoly gazdasági nehézségekbe ütközni, így foglalt állást pl. Madár István, a Portfólió vezető elemzője, és Zsiday Viktor, a Citadella Befektetési Alap alapkezelője is. A lakosság és a vállalatok viszonylag könnyen átállnának a közös pénzre. A magyar gazdasági nehézségekre és az MNB lehetőségei azonban valóban megnehezülnek, a külső gazdasági folyamatok változásaihoz való alkalmazkodás lehetőségei ugyanis inkább szűkülőnének. Ennek technikai részletei eléggé unalmasak, de a végeredmény valóban az, hogy a gazdaságpolitika számára jelentősen nehezül az alkalmazkodás, megszűnik a forintleértékelés eszköze, helyette az immáron euróban mért nominális bér- és árszintek költségvetési és monetáris politikai eszközökkel való alakítási képességét bizony már máshogy kell megteremteni, ráadásul az új, immáron majd euróadósság-kibocsátás is más körülményekkel kell hogy szembenézzon. Összességében mindezen új körülmények inkább nehezítik, mint könnyítik a gazdaságpolitikai kormányzás feladatait, főleg a tendenciájában romló nemzetközi versenyképességi, a külvilághoz képest nagy különbségeket mutató nemzeti termelékenységű és bérszintek esetén. A hosszán tartó és különösen fájdalmas görögországi kiigazítási/megszorítási nehézségek valóban ezt tanúsították. Ebben az összefüggésben és szigorú közgazdasági keretekben maradvá viszont jól védhető az MNB és kormány álláspontja, hogy ti. az eurócsatlakozási érettséget akkor látja inkább reálisnak, ha majd az EU és a magyar jövedelemszintekben már csak 10 százaléknyi lesz a különbség, vagyis amikor mi elérjük az előbbi 90 százalékat, és csak akkor, onnantól élesek a csatlakozási szándék. Ha lenne egy ma reálisan belátható időtáv ennek a szintnek az elérésére, akkor majdnem meg is nyugodhatnánk, hiszen ez azt jelentené, hogy a 10 százalékos, tipikus bérelőnyért már nemigen érdemes a munkaerőnek útra kelnie, elvándorolnia.

*

Ahhoz azonban, hogy jó gyorsan közeledjünk a célhoz (konvergáljunk az EU-s átlagjövedelmekhez, vagy mondjuk, az egyik éllovas, a magyar – de euróban mért – egy főre jutó GDP-szint dupláját reprezentáló Ausztriához), az kellene, hogy tartósan kialakuljon egy éves, legalább 2-3 százalékpontos(!) növekedési fölényünk, azaz többletünk hozzájuk képest, amellyel mintegy 15-20 év múlva elérjük a 90 százalékot, és uszkve 25-30 év alatt esetleg Ausztria szintjét. Ne feledjük, hogy a célpont maga is mindig távolodik a saját pozitív növekedése mértékével, ezért erre tehát alapon rá kell verni ahhoz, hogy gyorsabban közeledjünk. De ez az évtizedes utolérési (catch up) időtávkalkuláció is csak meglehetősen durva, hipotetikus közelítést jelent, amely nem számol esetleges – jelentős – külső sokkokkal, vagy pl. egy igen kritikus tényezővel: az időközbeni forint/euró árfolyamváltozással. A kódös távlatoktól eltekintve, vagy éppen emiatt, valami olyan érzése lehet még manapság is az embernek, hogy az eurózónához való csatlakozási felhívás mesze nem csak nemzetközi közgazdasági kérdés, hanem annál jóval több, nemzetközi politikai ügy. Nem túlzás azt fel-

tételezni, hogy ezt a politikai dimenziót az európai pénz megszületésénél bábáskodók is nagyon jól ismerhették. Ne feledjük, a közös pénz születési évében, 1999-ben, már régen, 1962 óta ismert volt az OCA (Optimal Currency Area), vagyis az optimális valutaövezet Robert Mundellnak Nobel-díjat hozó teóriája, amely pontosan megjelöli a valutaövezet működéséhez szükséges minimumfeltételeket, tehát maguk az alapítók is tisztában lehettek az euróövezet eredeti – OCA-követelményeknek meg nem felelő – konstrukciós gyengeségeivel.

*

A végére hagytuk a bérfelzárkózás sebességének nem kevésbé bonyodalmas kérdését. Ha az a kérdés, mikor érik el a magyar bérek az EU-átlagot, akkor a rövid – de kitérő – válasz: fokozatosan. A válasz kifejtős változatában viszont kötelező szólni egy sor gyorsító és egy jó adag hátráltató, lassító tényezőről. Az Európa fejlettebb felében is keresett, magas képzettséget igénylő reálszakmákban, így az informatikusok, az orvosok, a mérnökök, a mérnök-informatikusok bérei közötti különbség hamarabb fog eltűnni, mert ezekben az itthoni hiányszakmákban az alacsonyabb béreket muszáj jóval gyorsabban emelni, és így – az utazási/költözési költségekkel is számolva – az elszívó hatás már jelentősen enyhülhet. Minden ágazatra és szakmára kiterjedő kiegyenlítő-dés viszont évekbe telhet. A kiegyenlítődési folyamat maga ugyanis nem „természetes”, a lakhatás, az iskola, az egészségügyi ellátórendszerek színvonala ma erősen meghatározó, és mindig az is lesz. Ahogy lejjebb ereszkedünk a szakmai struktúrában, és ahogy a diploma igénye kisebb, úgy lassulhat a kiegyenlítődési folyamat. Az elmúlt 25 évben a magyar gazdaságfejlődés egyik, sokak által jogosan kritizált, negatív sajátossága volt, hogy a külföldi beruházók valóban a termelékenységhez mérten alacsony bérekben láttak fantáziát és versenyképességet. Ebből a modellből bizonyosan el kell majd mozdulni a kohéziós alapok jobb felhasználásával, nagyobb hozzáadott értékű és K+F igényű, nem összeszerelő-iparok fejlesztésének irányába. A termelői kapacitások átalakítása, modernizálása és jól fizető, szolgáltatóipari és mégis munkaintenzív technológiák meghonosítása nem megy máról holnapra. Az államnak nagyon jelentős szerepe van abban, hova koncentrálja az új erőforrásokat, és hogy jól válaszsza ki a jövő iparágait, olyanokat, melyek tömegesen igényelnek majd magasabban kvalifikált munkaerőt is. Ez a folyamat azonban nehezen gyorsítható, mert az oktatási ciklusok maguk nem nagyon rövidíthetőek, ezért az államnak kell magára vállalnia e távlati humánerőforrás-fejlesztés induló költségeit, és azt biztosítani, hogy az újonnan betelepülő külföldi tőke is érezzen kelő beruházási érdekeltiséget ezekben az iparokban is. A munkapiacok ezen átalakítása Európában is probléma, ezért talán ki lehet használni azt, amit a fejlődésben a „később jövők előnyének” nevezhetünk. Igen, ilyen is van, ez például azt jelentheti, hogy hamarabb, még a meglévő, de elavult, túlméretezett kapacitások nagyobb leépítések nélkül vághatnak bele egy-egy új fejlesztésbe. Hogy ilyenek vannak, arra bőven van példa Hollandiában, Belgiumban és a Távol-Keleten, Szingapúrban is. Az időzítés is nagyon fontos, addig kell ezt az átalakítást megtenni, amíg a kohéziós forrás buzog. Mindenképp át kell lépni az olesó bérű ország kategóriából valamilyen speciális, a világpiac által keresett és árban elismert irányba.

Összegezve, a sebesség keresése helyett én inkább az orientáció körültekintő megválasztásának fontosságát hangsúlyoznám, és azt, hogy a haladás sebességét végül is minden ország (kormány) maga választhatja meg, már avval is, hogy némileg kedvezőbb útviszonyokra tereli járművét. A sebességválasztás persze azt is jelenti, hogy mindig kellőlen defenzíven kell vezetni, vagyis a közlekedő társak hibájára is fel kell készülni, és pánik nélkül korrigálni.